

**EDETA, LYRIA, LLÍRIA.
DESCOBREIX, APRÈN, DIVERTEIX-TE.**

**AMELIA MARÍN MAS
REMEDIOS TORDERA AROCA**

ÍNDIX

1. ANÀLISI DE LA SITUACIÓ EDUCATIVA	3
2. SELECCIÓ I DEFINICIÓ DEL PROJECTE	3
3. JUSTIFICACIÓ DEL PROJECTE	5
4. PROJECTE.....	6
5. ÈPOCA IBERA	7
5.1 TALLER IBER	7
5.2 TOSSAL D'EDETA	9
5.3 CASTELLET DE BERNABÉ	9
6. ÈPOCA ROMANA	11
6.1 TALLER ROMÀ	11
6.2 SANTUARI ORACULAR I TERMES DE MURA	13
6.3 MAUSOLEUS ROMANS	14
6.4 MUSEU ARQUEOLÒGIC DE LLÍRIA -MALL	14
7. ÈPOCA MEDIEVAL ÀRAB.....	15
7.1 TALLER ÀRAB.....	15
7.2 BANYS ÀRABS	16
8. ÈPOCA MEDIEVAL CRISTIANA.....	18
8.1 TALLER MEDIEVAL	18
8.2 ESGLÉSIA DE LA SANG O DE SANTA MARÍA	20
8.3 ORATORI DEL BON PASTOR.....	20
8.4 MUSEU SILVESTRE D'EDETA	21
8.5 FORN DE LA VILA.....	21
9. RECURSOS HUMANS, MATERIALS I TECNOLÒGICS	22
10. PROCÉS DE TREBALL.....	23
11. AVALUACIÓ	24
12. CONCLUSIONS	25

1. ANÀLISI DE LA SITUACIÓ EDUCATIVA

Dins del nostre sistema educatiu, els alumnes han de conèixer i estudiar diferents temaris relacionats amb la història de les civilitzacions que ens han precedit.

Els xiquets/as, tant en primària com en secundària i batxiller, han d'adquirir uns coneixements històrics difícils d'aprendre solament en les aules.

Per açò, el contacte amb les restes arqueològiques pot fer que visquen una situació emocional que els faça prendre interès pel seu passat, interioritzant el seu aprenentatge.

Llíria compta amb un important patrimoni històric cultural, que comprèn des de l'època íbera fins als nostres dies i que podem visitar i descobrir.

Pensem que la nostra localitat pot oferir als centres educatius, a través d'ARA TURÍSTIC, aquesta magnífica oferta de visites guiades per a descobrir les diferents civilitzacions que van habitar en la nostra localitat i complementar-les amb tallers didàctics per a arribar a entendre plenament la seua cultura, els seus costums, el seu dia a dia.

2. SELECCIÓ I DEFINICIÓ DEL PROJECTE

Els/as xiquets/as i els/as joves, en l'actualitat, envoltats de tants mitjans tecnològics, necessiten de la motivació, del descobriment i la participació perquè el seu aprenentatge siga efectiu. Llíria compta amb importants restes històriques que són l'orgull del nostre municipi, que estan en unes condicions immillorables, per a ser visitades per alumnes de totes les edats.

Des d'ARA TURÍSTIC, oferim visites guiades per a totes les edats, adequant-les als coneixements adquirits durant el curs i complementant-les amb tallers didàctics en els quals poden afermar la visió de diferents cultures.

Una forma diferent i dinàmica de descobrir i conèixer les diferents civilitzacions que han habitat en la nostra comunitat, els seus costums, els seus ritus, la seua cultura, les seues festes, la seua artesanía, el seu dia a dia. Fins i tot en alguns tallers els alumnes poden portar-se a casa el treball realitzat.

La proposta d'ARA TURÍSTIC per a centres escolars tant de primària com de secundària són les següents:

Època Íbera:

- Visita guiada al Tossal de San Miguel o visita guiada al Castellet de Bernabé.
- Sala íbera del Museu Arqueològic de Llíria, MALL.

Opcional: Com a complement de la visita, tallers a triar entre:

- Taller de kalathos.
- Taller d'escriptura.
- Taller etnològic

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Llíria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

Època Romana:

- Visita guiada a les Termes Romanes de Mura
- Visita als Mausoleus.
- Sala romana del Museu Arqueològic de Lliria, MALL.

Opcional: Com a complement de la visita, tallers a triar entre:

- Taller de mosaic.
- Taller d'escriptura.
- Taller etnològic.

Època Àrab:

- Visita als Banys àrabs.
- Recorregut per la Vila Vella, muralla i entramat característic de carrers.

Opcional: Com a complement de la visita, tallers a triar entre:

- Taller etnològic.
- Taller de pintura de motius de l'època.

Època Medieval:

- Visita a l'església de Santa Maria o de la Sang.
- Visita al'Oratori del Bon Pastor.
- Sala medieval del Museu Arqueològic de Lliria, MALL.

Opcional: Com a complement de la visita, tallers a triar entre:

- Taller etnològic.
- Taller de pintura de motius de l'època.
- Taller d'escriptura.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria,
Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

3. JUSTIFICACIÓ DEL PROJECTE

Atès que el nostre municipi compta amb un gran llegat històric que abasta les diferents cultures que ens han precedit, seria interessant fer participar a un gran nombre d'estudiants. Ells poden aprendre o afermar els seus coneixements de les antigues civilitzacions, conèixer les seues arrels, costums i viure la història amb les propostes d'ARA TURÍSTIC.

Creiem que a través d'ARA TURÍSTIC podríem dur a terme una gran labor de difusió del nostre patrimoni que, no solament abastaria als alumnes, professors; sinó que, a més, podria ser extensiu als seus pares i amics, per la qual cosa suposaria un increment en el nombre de visitants a la nostra localitat.

Des d'ARA TURÍSTIC proposem una experiència diferent i dinàmica d'aprendre la història, en la qual els alumnes poden gaudir del nostre passat i ser els protagonistes per unes hores de les civilitzacions que vinguen a visitar.

ARA TURÍSTIC proposa al municipi una experiència que ens enriquiria culturalment, a través de les vivències dels/as alumnes/as i serviria com a aparador del nostre patrimoni i que aportaria una petita font d'ingressos als monuments.

ARA cuidaria que no es produïra cap deterioració del nostre patrimoni i que els visitants respectaren i cuidaren les diferents instal·lacions.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Llíria,
Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

4. PROJECTE

Llíria, municipi situat a 25 Km de València, compta amb un important patrimoni històric cultural que va des d'època ibera fins als nostres dies i a més disposem d'una àmplia xarxa de comunicació que li permet tenir una fàcil accessibilitat des de qualsevol municipi de la comunitat.

Comptem, com hem dit anteriorment, amb un patrimoni històric cultural únic, en el qual els alumnes poden visitar les cultures que ens han precedit: la ibera, la romana, l'àrab i la medieval.

A més, Llíria és l'únic municipi de la Comunitat Valenciana que compta amb vestigis de totes les cultures que han tingut com a hàbitat el territori de la nostra comunitat.

Durant la visita s'expliquen els monuments del període a descobrir i es realitzaren algunes activitats de participació, relacionant-ho amb altres àrees i treballant les intel·ligències múltiples. Farem activitats al voltant dels quatre períodes històrics.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Llíria, València

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

5. ÈPOCA IBERA

Tenim en el nostre municipi dos importants assentaments d'època ibera que es poden visitar: El tossal d'Edeta i el Castellet de Bernabé, crucials en diferents moments de la història.

Les activitats que proposem per a l'època consisteixen primer, en la visita a un dels nostres jaciments, on podran treballar diferents destreses: matemàtiques, naturals, societat, economia i arquitectura. Segon, la realització d'un taller.

Realitzat per un dels grups d'estudiants que han visitat Edeta amb la nostra empresa:

<<https://www.youtube.com/watch?v=qqall-7yqzq>>

Visita guiada:

- Tossal d'Edeta.
- Castellet de Bernabé.
- Sala Ibera del Museu Arqueològic de Llíria.

Durant la visita s'explicarà l'assentament triat i la sala ibera del Museu Arqueològic de Llíria, els seus costums, tipus de societat, etc. i es realitzaran algunes activitats de participació i relació amb altres àrees.

Treballant:

- Tipus de societat.
- Materials utilitzats pels ibers.
- Traçat urbanístic i la seua arquitectura.
- Economia dels assentaments o poblats ibers.
- Activitats que duen a terme: agrícola, ramadera, tèxtil, armes, mitologia, enterraments.
- Alimentació, quims productes eren bàsics per a la seua subsistència.

5.1. TALLER IBER

5.1.1. En un mapa cronològic, assenyalar l'eix temporal de l'època ibera en Edeta (Llíria), en concret del Tossal d'Edeta i El Castellet de Bernabé.

5.1.2. Explicar el significat de les pintures de les seues ceràmiques. Got de la Batalla naval. (Enllaç).

5.1.3. Explicar el significat de la pintura de la dansa del Khalatos. Comparativa amb l'escena de la dansa de la Ilíada d'Homer.

5.1.4. Opcional:

• Taller de Kalathos

Objectiu: Elaborar un Khalatos, utilitzant materials reciclats. Es porten el Khalatos a casa.

Procés: Els alumnes/as confeccionarien un got típic d'Edeta anomenat Khalatos a partir de materials reciclats. Intentem transmetre amb aquest taller l'educació mediambiental a través del reciclatge.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Llíria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

Plàstica i manualitats: Decoraran el seu propi khalathos, reproduint dibuixos de ceràmiques ibers.

Materials utilitzats:

- Got de logurt (reciclat).
- Cartolina.
- Cola.
- Llapis, pinzells, pintures.
- Noves tecnologies, ordinador, power point.
- Taller escriptura

Objectiu: Els alumne/as, podran conèixer l'escriptura ibera i comparar amb altres llengües antigues. Es porten el/la planxa/pergamí a casa.

Procés: Els alumnes/as treballaran en una tablilla sobre la qual faran un taller d'escriptura ibera, reproduint el seu nom. Coneixeran l'escriptura ibera.

Compararan els seus signes amb els d'altres llengües: llatí, grec i fenici. Cercant similituds i comparant els signes.

Materials utilitzats:

- Planxa/ Fulla de pergamí.
- Corró/Esponja per a envellir el paper.
- Punxó/ Pinzell.
- Pintura.
- Noves tecnologies, ordinador, Power point.

• **Taller etnològic**

Objectiu: Conèixer la indumentària, segons el lloc de cada individu dins de la societat. Descobrir i identificar els productes en els quals basaven la seua alimentació.

Conèixer els seus costums, rituals, enterraments, etc.

Paper de l'home i de la dona en la societat ibera.

Procés: Durant el transcurs d'aquest taller, els alumnes/as, coneixeran la indumentària d'època ibera i podran provar-se-la i aprendran a diferenciar-la.

Identificaran i degustaran productes en els quals els ibers basaven la seua alimentació i coneixeran els diferents usos que li donaven a algun productes. Escenificaran alguns dels rituals, coneixeran els seus costums i ocuparan i exerciran simbòlicament el lloc de l'home i la dona dins de l'assentament iber.

Materials utilitzats:

- Noves tecnologies, ordinador, power point.
- Indumentària de l'època.
- Ceràmica o objectes relacionats amb la mateixa.
- Alguns fruits.

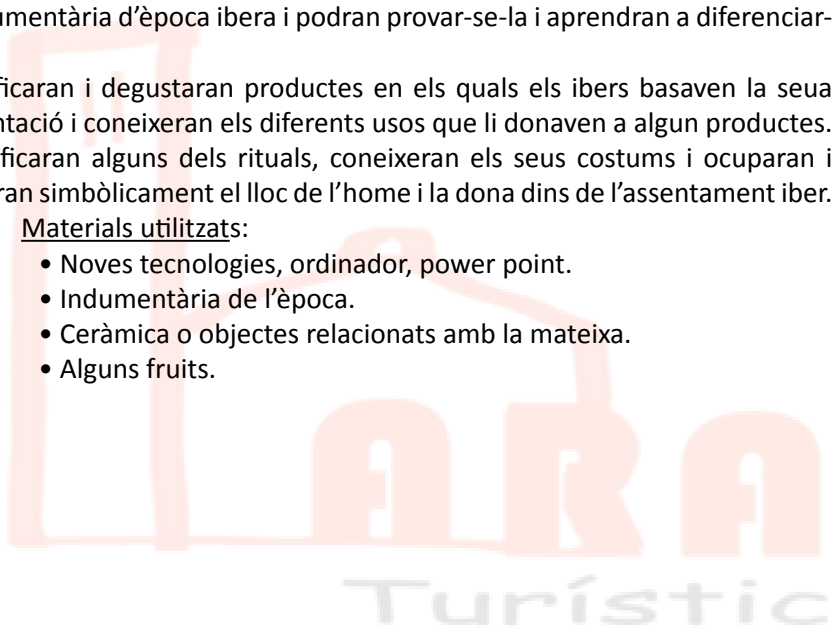

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

5.2 TOSSAL D'EDETA

Nom que rep el jaciment arqueològic situat en el solar de l'antiga ciutat ibera d'Edeta capital d'Edetània.

El seu emplaçament sobre un monticle allargat tenia una posició estratègica privilegiada sobre una gran zona de la plana valenciana, ocupada per primera vegada en l'edat de Bronze. En època ibera tot el turó i els seus vessants ocupaven la ciutat identificada com Edeta capital d'Edetania (segons Ptolomeu també va ser coneguda com Leira).

El seu traçat urbanístic és propi dels poblats en faldilla, les edificacions adossades a la paret rocosa al llarg de terrasses artificials, d'aspecte escalonat, les cases encastades a la roca, de teulada plana i accés des dels dos nivells del carrer. S'han descobert nombroses estades, escales i un extraordinari conjunt de gots ceràmics decorats amb escenes pintades de dansa, tauromàquia, naumàquia i pesca. També s'han trobat inscripcions en iber, objectes d'adorn quotidians, monedes i armes.

Les escenes pintades en la ceràmica trobada al Tossal, representen activitats molt concretes d'un sector de la societat, l'aristocràcia. Mostren activitats de caça, el món militar, la guerra, duels, jocs competitiu que reflecteixen la importància dels cavallers de l'època, les dames entronitzades, les processons, la dansa que ens mostra el caràcter festiu i religiós de les cerimònies col·lectives en les quals participaven dones que pels seus abillaments representaven dames d'alt rang.

A través de la ceràmica podem tenir una visió de la classe privilegiada del context urbà d'Edeta, entre finals del segle III a.c. immortalitzada per artesans de l'època.

Va ser destruït per Sertorio l'any 76^a.c. moment en què es comença a construir la ciutat en el pla.

5.3 CASTELLET DE BERNABÉ

Caseriu d'època Iber, situat en un altell poc prominent assentat en les estribacions nord-occidentals de la Serra Calderona, amb una superfície aproximada de 1000 m². Va estar habitat des del segle V a. de C. fins a l'III a. de C. Situat cronològicament en el període Ibèric Ple.

Visitant el Castellet de Bernabé, podem descobrir un assentament de carrer central, de planta pseudo-rectangular, completament emmurallat, amb una porta principal de dos batients per on podien accedir els carros.

En el seu interior, format per una plaça triangular envoltat d'espais, on estaven situats els diferents habitacles que albergaven la almàssera, forja, graner, celler i a banda i banda del carrer central el rebost, els habitatges i una residència aristocràtica de cinc habitacions que es comunicava directament amb l'exterior per una porta de dos batients.

Es pensa que va estar habitada des del Segle V fins a l'III a. de C., coincidint amb el nou ordre polític derivat de la conquesta romana. Podem deduir per mitjà de les restes conservades, les tècniques constructives dels ibers. Destaquem l'ús de la tova sobre sòcols de maçoneria per a les parets i de terra piconada per a les cobertes. També podem observar la construcció d'escales adossades a les façanes de les estades.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

Es van descobrir restes de ceràmica, tant per a emmagatzematge com per a ús quotidià decorat amb motius geomètrics i vegetals, com a olles o àmfores; objectes metàl·lics com a eines; i mostres d'escriptura sobre ceràmica.

El Castellet de Bernabé, ens mostra una societat ibera marcada per profundes desigualtats socioeconòmiques. Una família aristocràtica era la propietària i en la seua propietat convivia altres persones com a treballadors o serfs que s'encarregaven d'activitats tals com l'agricultura i la ramaderia, segurament sota les ordres d'un capatàs.

Algunes troballes ens donen a entendre que la figura femenina tenia molt de protagonisme dins del poblat. Les seues activitats eren la tèxtil que podem equiparar-les a les de les armes per als homes, com ens mostren algunes peces de ceràmica en les seues pintures; activitats a les quals es dedicarien els membres de l'aristocràcia com la guerra.

Sembla ser que la responsabilitat de la gestió de la finca requeia en l'esposa del terratinent. Emmanilla teixidora i gestora dels béns del marit mentre ell estava absent lliurat a la glòria de les armes.

S'han trobats enterraments infantils, disposats en les cantonades d'alguns departaments, coneixerem el per què.

La base de la seua producció agrícola estava formada per pa, va venir i oli, llavors d'ordi, olives, raïm, figues, pomes o gles. Les coneixem per les restes carbonitzades d'ossos i llavors dels diferents fruits.

Les àrees de treball s'han determinat per les restes de les diferents llavors trobades en els departaments.

En l'exterior del poblat s'han trobat restes d'animals com a cabres, ovelles, porcs, una mica de bestiar boví, possiblement ho complementarien amb animals de caça, llebres i cérvols.

En algunes peces de ceràmiques iberes apareixen cavalls o gossos, utilitzats per a la munta o companyia, però no s'han trobat moltes restes. L'apicultura era una activitat practicada assíduament, com ens mostren algunes ceràmiques.

Durant la visita a tots dos jaciments, podrem conèixer i descobrir el seu dia a dia dins de la civilització ibera, degustar els aliments més consumits, els seus costums, enterraments i el final dramàtic patit a les mans dels romans.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria,
València

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

6. ÈPOCA ROMANA

D'època romana en el nostre municipi, comptem amb les majors Termes romanes d'Espanya, al costat del Santuari Oracular, que es van començar a construir en un moment d'esplendor d'un destacat militar nascut ací en Edeta (Llíria), Marco Cornelio Negrino Curiato Matern de la tribu Galeria, al voltant de l'any 40. Va ser tal el seu *Cursus Honorum* que va arribar a desfilar a Roma.

A més comptem amb una de les millors mostres funeràries d'època romana a Espanya, els Mausoleus que formaven part de la Necròpoli.

En època romana, aquests conjunts arquitectònics en general eren finançats per notables, magistrats o senadors vinculats a la ciutat. Aquest tipus de donacions molt comunes en aquest període, es feien com un acte benèfic, en benefici de la comunitat, però alhora servia per a millorar la popularitat i el prestigi del donant, promocionant la seua carrera política.

Visita guiada:

- Termes de Mura i el Santuari Oracular.
- Mausoleus romans.
- Sales romanes del Museu Arqueològic de Llíria.

Durant la visita guiada, s'explicaran el monument triat i les sales romanes, els seus costums, tipus de societat, etc. i es realitzaran algunes activitats de participació i relació amb altres àrees.

Treballant:

- Tipus de societat.
- Materials utilitzats pels romans.
- Quins elements van aportar a l'arquitectura i el seu traçat urbanístic.
- Economia romana, monedes utilitzades.
- Activitats que duien a terme: agrícola, ramadera, tèxtil, armes, mitologia, enterraments.
- Alimentació, que productes eren bàsics per a la seua subsistència.
- Quins elements en la seua indumentària distingia els diferents estatus socials.
- Què va suposar per als pobladors d'Hispania: el procés de romanització.

6.1 TALLER ROMANO

6.1.1. En un mapa cronològic, assenyalar l'eix temporal de l'època romana en Edeta (Llíria), en concret de les Termes de Mura o dels Mausoleus romans.

6.1.2. Veurem la tècnica del mosaic i descobrirem el fabulós mosaic dels 12 treballs d'Hèrcules.

6.1.3. Calcular la superfície dels 12 treballs d'Hèrcules, sabent que té una dimensions de 4.5 X 5.5 metres. Quantes peces eren necessàries per a dur a terme la confecció del mosaic, tenint en compte la grandària de cada peça era d'1.3 cm de costat.

6.1.4. Opcional:

• Taller de Mosaic

Objectiu: Els alumnes/as, podran realitzar un mosaic, emulant els mosaics romans. Se'l podran emportar a casa.

Veure el significat de la paraula mosaic.

Diferència entre mosaic i taracea.

Estudiar l'origen dels mosaics, quan van aconseguir la seua major esplendor, materials utilitzats, en què es basaven alguns.

Veure amb detall i estudiar el mosaic dels 12 treballs d'Hèrcules.

Procés: Els alumnes/as, confeccionaran un mosaic sobre una tablilla de fusta i amb pedra calcàries.

El mosaic que confeccionen tindrà com a objecte els signes del zodíac.

Materials utilitzats:

- Noves tecnologies, ordinador, Power Point.
- Tablilla de fusta.
- Cola.
- Pedres calcàries.
- Llapis, calc.

• Taller Etnològic

Objectiu: Conèixer la indumentària, segons el lloc de cada individu dins de la societat.

Descobrir i identificar els productes en els quals basaven la seua alimentació.

Quin paper exercien les termes romanes en la seua societat.

Com es regia la societat romana.

Conèixer els seus costums, rituals, enterraments, etc.

Paper de l'home i de la dona en la societat romana.

Procés: Durant el transcurs d'aquest taller, els alumnes/as, coneixeran la indumentària d'època romana i podran provar-se-la i aprendran a diferenciar-la.

Identificaran i degustaran productes en els quals els romans basaven la seua alimentació i coneixeran els diferents usos que li donaven a alguns productes.

Escenificaran alguns dels rituals, coneixeran els seus costums i ocuparan i exerciran simbòlicament el lloc de l'home i la dona en la societat romana.

Materials utilitzats:

- Noves tecnologies, ordinador, Power point.
- Indumentària de l'època.
- Ceràmica o objectes relacionats amb la mateixa.
- Alguns fruits.

• Taller d'Esriptura

Objectiu: Els alumnes/as, dividits en grups, realitzaran una inscripció en una tablilla.

Descobrir l'origen de l'escriptura cabdal, la seua predecessora.

Comparativa entre la cursiva romana antiga i la cursiva romana nova.

Quin paper tenien les inscripcions, on se situaven.

Veure l'origen de l'alfabet llatí.

Procés: Els alumnes/as, es dividiran en grups, podran fer una inscripció en una tablilla, amb elements utilitzats en l'antiga Roma. Cada grup, podrà fer un tipus d'inscripció diferent, veient l'origen de la mateixa, la seua ubicació i comparant-la amb les inscripcions actuals i la seua funció.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

Materials utilitzats:

- Tablilla.
- Ploma.
- Tinta.
- Consultar diferents tipus de lletres.
- Noves tecnologies, Ordinador, Power Point.

- **Taller Cursus Honorum i Diploma Militar**

Objectiu: Conèixer els càrrecs que els ciutadans deuen exercir per a progressar, tant com a militars com a civils, i poder ascendir dins de l'ordre establert. Els càrrecs exercits en aquesta carrera es denominaven "cursus honorum". Conèixer l'organització militar.

Quin paper exercia l'exèrcit en la societat romana.

Com es regia l'exèrcit romà.

Conèixer els diferents tipus de soldats, etc.

Procés: Durant el transcurs d'aquest taller, els alumnes/as, realitzaran un diploma militar d'època romana.

Identificaran com s'agrupava l'exèrcit. Coneixeran les graduacions.

Escenificaran algun dels moviments típics de l'exèrcit.

Calcular la superfície que ocuparia la formació militar anomenada tortuga, formada pels soldats amb els seus escuts. Tenint en compte que estava format per 5X6 escuts, cada escut intervé 0.60ctm x 0.86 ctm i una corda de 0.66ctm.

Materials utilitzats:

- Noves tecnologies, ordinador, Power point.
- Indumentària militar de l'època.
- Objectes relacionats amb la mateixa.

6.2 SANTUARI ORACULAR I TERMES DE MURA

D'estil grec, està format per un recinte tancat de planta trapezoïdal. En el seu interior es conserven les restes d'un temple postilo i dístico in antis.

Les termes romanes de la partida de Mura, constitueixen el complex termal de finals del segle I més singular i important de la Hispània romana. Al costat d'elles s'alça el Santuari Oracular, de caràcter religiós, enfront del lúdic de les termes. Ambdues edificacions abasten una extensió de 3.900 m². Les termes d'estil pompeïà, es diu que la seua construcció s'inicià quan l'oracle li pronosticà una vida d'èxit a Marcus Cornelio. Eren un complex termal, format per dues edificacions - una per a ús masculí i una altra femení - que aprofitaven les propietats terapèutiques de l'aigua procedent del manantial de Sant Vicent, on en època romana es va erigir el temple de les Ninfes. Formaven part de l'oci, al que només podien accedir uns pocs privilegiats, constituint a més un centre de reclam i atracció per als habitants de la província.

En la part nord estan les termes majors, seguint el model dels complexos termals de finals del segle I d.c.; formades per una palestra amb natatio, una basilica thermarium porticada amb restes de pintures murals, una tabernae lateral on es venien unguents per a la hidroteràpia. Es conserven, en perfecte estat, les tres sales dedicades al bany d'estil pompeïà.

Les termes menors o femenines, en forma de L, tanquen el conjunt termal pel sud-est. Presenten una ordenació similar a les termes majors i

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

incorporen, a més, sala nova per a l'època: una piscina càlida, espècie de piscina coberta i climatitzada.

En tots dos edificis termals, el paviment de les estades calefactades estava suspès sobre el hypocaustum, càmera subterrània a manera de galeria d'arcs de rajola per on circulava l'aire calent procedent dels forns o praeformium.

6.3 MAUSOLEUS ROMANS

Formaven part de la Necròpoli en època romana. Aquest conjunt arquitectònic està datat a finals del segle I o principi del II després de Crist.

Podem diferenciar dos edificis: un de planta rectangular i un altre de forma de torre, compost per basament, podi i conditorium. Entre els edificis, hi havia carrers i zones enjardinades per on es podia passejar.

El primer edifici de planta rectangular estava dotat d'elements tals com a bancs, fonts, etc que s'utilitzaven durant la celebració de les festes de les Parentàlies.

En el segon edifici, el cos principal o conditorium tenia una llosa amb un orifici per a les libacions o ofrenes que es feien als difunts.

6.4 MUSEU ARQUEOLÒGIC DE LLÍRIA - MALL

El Museu Arqueològic es troba a la part alta de la Vila Vella.

El seu interior està dissenyat com una antiga domus romana. Amb un corredor epigràfic de làpides d'època romana, una àmplia mostra de monedes de la mateixa època. La sala del primer pis tota ella dedicada a l'època romana, inclou mostres d'una antiga casa Crismón i la recreació d'una thermopolia.

Hem de destacar que, en el nostre municipi, va tenir lloc una altra important troballa encara que no puguem contemplar-ho en el nostre Museu Arqueològic (MALL). Ens referim al Mosaic dels dotze treballs d'Hèrcules, que es va trobar en una antiga domus de l'època romana. Està exposat en el Museu Arqueològic de Madrid.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria,
Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

7. ÈPOCA MEDIEVAL ÀRAB

Els visigots, la civilització posterior, van utilitzar les Termes de Mura com a cementeri cristià. Amb l'arribada dels musulmans al nostre municipi, es millora la xarxa de sèquies i apareix l'horta valenciana que coneixem avui dia.

Encara que van romandre en la nostra localitat més de cinc segles, no conservem molts edificis ja que els cristians els adaptaren posteriorment a les seues necessitats, però conservem uns magnífics Banyes Àrabs que no solament eren utilitzats pels habitants de Lliria, sinó que acudien a ells també de les alqueries pròximes.

Visita guiada:

- Banyes Àrabs.
- Vila Vella.

Visitarem la Vila Vella, l'antic alcàsser i l'entramat de carrers on estava l'antiga medina. En la part més alta estava el castell on residia el Cadi, la màxima autoritat, durant els segles IX al XIII; una important medina islàmica amb muralla, alcàsser, mesquita i banys. Ibn Alabbár es refereix a ella com Lyria.

Treballant:

- Tipus de societat.
- Les millores que ens van portar per a l'agricultura.
- Quin element condicionava el seu traçat urbanístic.
- Economia àrab, monedes utilitzades.
- Activitats que duïen a terme: agrícola, ramadera, tèxtil, armes, religió, enterraments.
- Alimentació: quins productes eren bàsics per a la seua subsistència.
- La seua indumentària.
- Què va suposar per als musulmans l'arribada dels cristians.

7.1 TALLER ÀRAB

7.1.1. En un mapa cronològic, assenyalar l'eix temporal de l'època àrab en Lyria (Lliria), en concret dels segles que van estar els àrabs en el nostre municipi i dels Banyes àrabs

7.1.2. Estudiarem com portaven l'aigua fins a les grans instal·lacions hidràuliques i reflexionarem si era el camí més adequat.

7.1.3. Una gota d'aigua tarda 15 minuts a recórrer la distància des que brolla en la deu de Sant Vicent, va per la sèquia major i arriba a la plaça de Partidors, a una velocitat constant de 2.800 metres/hora. Quanta distància ha recorregut des del seu naixement en la deu fins a la seua destinació final? Calcular quants litres d'aigua hi hauria en un aljub que tenia tres estades de 4 m X 2.5 m i una altura de 3 m.

7.1.4. Opcional:

- **Taller etnològic**

Objectiu: Conèixer la seua indumentària, costums, societat, quin lloc ocupava cada individu dins de la societat.

Per què se'ls denominaven andalusíes?

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

Descobrir i identificar els productes en els quals basaven la seua alimentació
 Quines innovacions ens van aportar per a l'agricultura.
 Com estava estructurada la societat àrab.
 Conèixer els seus costums, rituals, enterraments, etc.
 Paper de l'home i de la dona en la societat àrab.

Procés: Durant el transcurs d'aquest taller, els alumnes/as, coneixeran la indumentària d'època àrab, podran provar-se-la i aprendran a diferenciar-la.

Identificaran i degustaran productes en els quals els musulmans basaven la seua alimentació i coneixeran els diferents usos que li donaven a alguns productes.

Escenificaran alguns dels rituals, coneixeran els seus costums i ocuparan i exerciran simbòlicament el lloc de l'home i la dona.

Materials utilitzats:

- Noves tecnologies, ordinador, Power point.
- Indumentària de l'època.
- Ceràmica o objectes relacionats amb la mateixa.
- Alguns fruits.

• **Taller de Pintura**

Objectiu: Reproduir les greques i dibuixos amb els quals els musulmans decoraven les seues estades, artesonats. Intentarem desxifrar si tenien alguna simbologia per a ells.

Procés: Sobre una tablilla de fusta, realitzaran la preparació de la mateixa per a posteriorment calcar o dibuixar la sanefa triada i decorar-la amb pintures tempera.

Materials utilitzats:

- Tablilla de fusta.
- Llapis, goma
- Fulla de calc.
- Pintures tempera.
- Noves tecnologies, Ordinador, Power Point.

7.2 BANYS ÀRABS

Edifici del Segle XII, que es conserva en un perfecte estat i podem visitar-ho i entendre l'important paper que tenia dins de la societat.

Després de la invasió i posterior ocupació dels territoris per part dels musulmans.

Aquests van copiar dels romans l'amor per les termes romanes, eliminant alguns elements. Van tenir una gran repercussió i al voltant del segle XI i XII van construir nombrosos banys públics anomenats hamman.

Tots guardaven les mateixes característiques arquitectòniques: tres sales alineades, al costat d'una sala rebedor, acabades en voltes de canó i il·luminades per uns orificis en el sostre anomenats Llucanes. Estaven ricament decorades, el sòl era de marbre o de fang segons les estades i també tenien latrines.

Els banys no solament tenien funcions higièniques i religioses, abans de l'oració, sinó que també tenien caràcter polític i social.

Segons l'Alcorà, el fidel havia d'estar en estat de puresa tant de cos com d'ànima.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Llíria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

Eren utilitzats per homes i dones però sempre en diferents horaris i per separat. La mà d'obra necessària era molt abundant ja que no solament eren utilitzats pels habitants de Lliria, sinó també pels de les alqueries pròximes. L'edifici estava situat prop de la sèquia major per a assegurar-se el subministrament d'aigua.

Construït fora de la muralla, tenia adherides altres instal·lacions, com per exemple una posada.

Els banys eren un important negoci lucratiu i s'havia de pagar per a poder utilitzar-los.

Aquest complex termal es va descobrir l'any 1994.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria,
Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

8. ÈPOCA MEDIEVAL CRISTIANA

Seguint el nostre recorregut, a través de les diferents civilitzacions que han habitat la nostra població, arribem a l'època medieval. Llíria apareix nomenada en les Cròniques del Cid per l'impagament de les paries, impost que pagaven els musulmans i jueus als cristians perquè els deixaren viure en pau.

Visitem la Vila Vella i l'entramat de carrers on estava l'antiga medina. En la part més alta estava el castell on residia el Cadi, que en època cristiana estava ocupat per la seua màxima autoritat.

Els habitatges i edificis van ser reutilitzats pels cristians i adaptats a les seues necessitats, inclosa la mesquita que al principi la van consagrar per a utilitzar-la i posteriorment la van derrocar per a construir l'Església.

Visita guiada:

- Església de Santa Maria o Església de la Sang.
- Oratori del Bon Pastor.
- Museu Silvestre d'Edeta.
- Forn de la Vila.

Treballant:

- Tipus de societat.
- Què passava amb els espais o edificis dels territoris reconquerits.
- Economia, monedes utilitzades.
- Arquitectura en època Medieval.
- Quins condicionants serien necessaris per a la construcció de l'Església.
- Activitats que duïen a terme: agrícola, ramadera, tèxtil, armes, religió, enterraments.
- Alimentació, Indumentària.
- Què va suposar per als musulmans l'arribada dels cristians.
- Què eren els beneficis eclesiàstics?

8.1 TALLER MEDIEVAL

8.1.1. En un mapa cronològic, assenyalar l'eix temporal de l'època en què va arribar Jaume I a Lyria (Llíria), en concret dels segles que va arribar al nostre municipi i de la construcció de l'Església de Santa Maria, de l'Oratori del Bon Pastor, Museu Silvestre d'Edeta i Forn de la Vila.

8.1.2. Veurem que succeïa amb els edificis que se seguïen utilitzant, però sota el poder del Rei.

8.1.3. Què va succeir amb els jueus i els àrabs que habitaven a Llíria.

8.1.4. Què caracteritza el tipus de construcció d'aquesta època. Si La torre campanar de l'Església de la Sang mesura X metres, i llancem una pilota des de l'alt de la mateixa, calcular el temps que tardarà a tocar el sòl.

8.1.5. Opcional:

- **Taller Etnològic**

Objectiu: Conèixer la seua indumentària, costums, societat, quin lloc ocupava cada individu dins de la societat.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Llíria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

Descobrir i identificar els productes en els quals basaven la seua alimentació. Economia, l'agricultura, societat.

Conèixer els seus costums, rituals, enterraments, etc.

Paper de l'home i de la dona en la societat medieval.

Paper dins de la societat dels antics pobladors, les seues possessions.

Procés: Durant el transcurs d'aquest taller, els alumnes/as, coneixeran la indumentària d'època medieval i podran provar-se-la i aprendran a diferenciar-la.

Identificaran i degustaran productes en els quals basaven la seua alimentació i coneixeran els diferents usos que li donaven a alguns productes.

Escenificaran alguns dels rituals, coneixeran els seus costums i ocuparan i exerciran simbòlicament el lloc de l'home i la dona dins de la societat cristiana de l'època.

Materials utilitzats:

- Noves tecnologies, ordinador, Power point.
- Indumentària de l'època.
- Ceràmica o objectes relacionats amb la mateixa.
- Alguns fruits.

• **Taller de Reproducció de Pintures:**

Objectiu: Reproduir les greques i dibuixos amb els quals els cristians decoraven els seus edificis. Cercaran semblances amb altres edificis de les mateixes característiques.

Procés: Sobre una tablilla de fusta, realitzaran la preparació de la mateixa per a posteriorment calcar o dibuixar la sanefa triada i decorar-les amb pintures tempera.

Materials utilitzats:

- Tablilla de fusta.
- Llapis, goma
- Fulla de calc.
- Pintures tempera.
- Noves tecnologies, Ordinador, Power Point.

• **Taller d'escriptura:**

Objectiu: Llegir, comentar i reproduir per grups, diferents fragments de la Carta de Poblament.

Procés: Els alumnes/as, llegiran i comentaren per grups diferents fragments de la Carta de Poblament. Intentaren comprendre el seu contingut. Reproduiran en una tablilla una part de la mateixa o una frase per a confeccionar entre tots una rèplica de la mateixa, amb cal·ligrafia de l'època.

Materials utilitzats:

- Tablilla de fusta.
- Llapis, goma
- Fulla de calc.
- Pintures tempera.
- Noves tecnologies, Ordinador, Power Point.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Llíria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

Turístic

8.2 ESSLÉSIA DE LA SANG O SANTA MARÍA

L'església està construïda en el pujol on s'assentava l'antiga ciutat medieval. És una església de reconquesta, és a dir, que s'alça sobre els fonaments de l'antiga mesquita.

Construïda a la fi del segle XIII, el seu estil arquitectònic és de transició entre el romànic i el gòtic, tenint traços de tots dos estils.

La vertadera joia és el seu sostre interior atresonat d'estil mudèjar amb motius cristians. És monument nacional des de 1919.

Edifici d'una sola planta d'àmplies dimensions, podríem dir que era una església fortalesa on podia aixoplugar-se la població en cas de perill per a la mateixa. Està dividida en sis trams per cinc arcs de diafragma ogivals apuntats que sustenten el sostre, que és de fusta a dues aigües. Aquest artesonat està decorat amb escenes cavalleresques, motius religiosos, motius vegetals i heràldics com la flor de Lis.

Al principi era un edifici exempt i al seu al voltant estava el fosaret o cementeri de l'època.

En el seu interior trobem alguns objectes originals de l'època, una pila baptismal gòtica i una pila d'aigua beneïda en forma de quadrifoli (trèvol de quatre fulles), l'inici d'un arc original de l'antiga mesquita i un arc que donava pas a l'aljub que hi havia al costat de la mesquita.

Ha patit diverses modificacions com l'obertura d'una novaporta gòtica abocinada, realitzada en pedra calcària. La construcció de capelles laterals, totes elles diferents, són vertaderes obres d'art amb les seues voltes de creueria. Totes tenen en el frontis i en la clau de la volta l'escut de la família que la va construir i, per tant, eren de caràcter privatiu i s'heretaven de pares a fills.

La testera plana no té absis, decorat amb un tapís amb motius florals i d'animals de colors com si fóra un gran tapís, que és posterior del Renaixement.

Aquesta Església té una magnífica acústica, se celebren concerts de càmera, cor, plectre i pua.

8.3 ORATORI DEL BON PASTOR

L'Oratori del Bon Pastor data del segle XIV. Originàriament es va construir com a hospital, seguint els models arquitectònics utilitzats per l'Ordre del Cister.

De planta rectangular i coberta de fusta sobre arcs diafragmàtics ogivals, recolzats sobre mènsules característica anterior a 1300, que originalment dividien l'espai en cinc trams amb sis arcs. Només resten tres crugies i dos arcs.

Va ser un dels primers hospitals medievals que es van construir en terres valencianes, també almoina i posteriorment seu de la confraria de Jesuchrist, per la qual cosa pateix una sèrie de modificacions internes.

Però la joia d'aquest edifici és la pintura. Datada en 1410, restaurada en 2005. Es troba situada en la testera, com si d'un gran retaule es tractara.

És una pintura d'estil gòtic internacional. Està composta per dos temes clarament diferenciats d'una banda la Crucifixió de Crist, en la part superior, i per una altra l'Anunciació, en la inferior.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

Turístic

Es tracta d'una de les poques manifestacions o representacions d'aquest estil conservades a València, la qual cosa la converteix en una autèntica joia de valor incalculable.

8.4 MUSEU SILVESTRE D'EDETA

És un palau d'estil gòtic que va ser la seu de l'antiga Càmera de Jurats de la Vila de Lliria, és a dir l'antic Ajuntament, quan aquesta ja era una Vila Real.

A l'interior trobem estades àmplies amb arcs apuntats o de diafragma, i una estructura espacial en tres altures, adaptant-se al terreny. Actualment es conserven tan sol 2 dels 5 arcs originals.

El museu com a tal, obri les seues portes al setembre de 2008. El que s'ha fet és honrar la figura d'un personatge contemporani a nosaltres, Manuel Silvestre Montesinos, conegut en el món artístic com a Silvestre d'Edeta. La seua obra més coneguda és la font de la Plaça de la Verge, la reproducció d'un dels caps de la qual dona la benvinguda en l'exterior del museu i inaugura l'espai.

A l'interior tenim la distribució en tres zones:

- Hall: Projectió d'audiovisuals, que relata la seua vida en primera persona i recreació del taller. Hi ha esbossos en carbonet, on es plasma la primera idea abans de realitzar-la en volum.
- En la primera i segona planta ja tenim més esbossos i figures escultòriques de grandària xicoteta i mitjana.

Utilitza diferents materials: fusta, marbre, pedra, ciment polit, bronze, escaiola, fang, etc.

La temàtica de les seues escultures són sobretot la dona jove, com a mare, acompanyada de xiquets.

8.5 FORN DE LA VILA

El Forn de la Vila ocupa una superfície de 232 metres quadrats. Antic forn medieval del s. XIV que destaca per la seua distribució espacial i conté un forn de coure pa amb una cúpula de rajola, un alcabor en la part alta i un pati, els murs del qual limiten amb la muralla medieval.

És un edifici escalonat que presenta una estructura d'arcs diafragmàtics ogivals. És una configuració medieval d'edifici gòtic que es conserva pràcticament intacta. Es caracteritza pels quatre arcs apuntats que arranquen directament del sòl. Col•locats dos paral•lelament, un més alt que l'altre, i dues transversals, un a la part superior i un altre a la inferior.

Açò ens crea la distribució en tres replans separats pels arcs. Lliria, simfonia de cultures:

<<https://www.youtube.com/watch?v=hvu8uwry450>>

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria, València

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

9. RECURSOS HUMANS, MATERIALS I TECNOLÒGICS

• Recursos humans:

En el projecte participariem les dues sòcies de ARA TURÍSTIC: Amelia Marín i Reme Tordera.

Ambdues participariem tant en les visites guiades com en els tallers i, a més, comptem amb col·laboradors que participarien en la preparació i execució dels tallers.

Els col·laboradors podrien ser tant personal contractat, amb la qual cosa fomentariem la creació d'ocupació en la nostra localitat o bé estudiants en pràctiques del nostre municipi.

• Recursos materials:

Alguns tallers podríem començar a realitzar-los en el MALL (Museu Arqueològic de Lliria), però el nostre projecte és crear un espai físic major en el qual podríem anar reproduint i decorant les diferents estades segons les èpoques, creant un ambient lúdic i cultural que ens conduísca a través de les seues dependències per les diferents civilitzacions que han poblat Lliria.

Els recursos que necessitem per a dur a terme totes les activitats són:

- Ordinadors. Power Point.
- Projector.
- Murals.
- Aules amb els seus materials: taules, cadires, etc.
  - Aula d'època ibera.
  - Aula d'època romana.
  - Aula d'època medieval àrab.
  - Aula d'època medieval cristiana.
- Indumentària de les diferents èpoques:
  - D'època ibera.
  - D'època romana.
  - D'època medieval àrab.
  - D'època medieval cristiana.
- Eix temporal que mostre totes les èpoques en la història de Lliria.

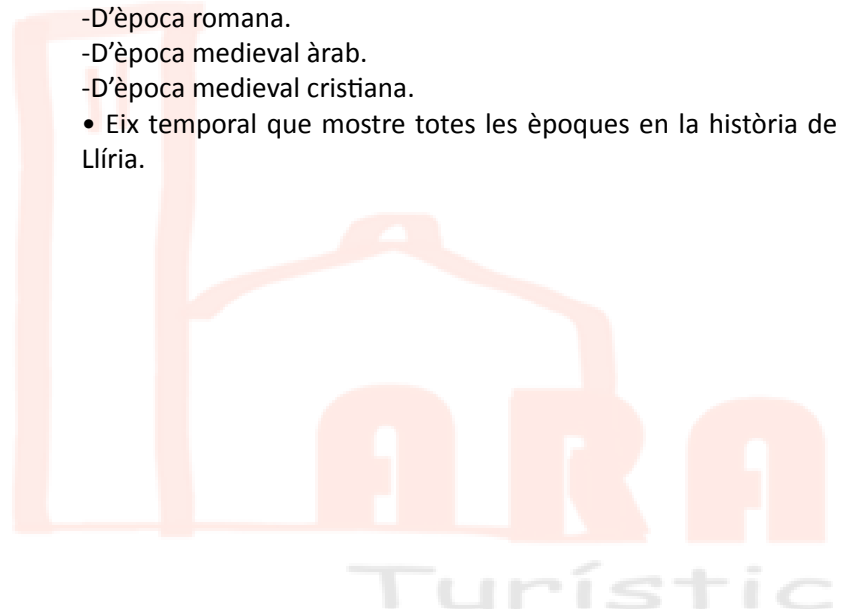

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

10. PROCÉS DE TREBALL

- **Procés:**

Des del punt de vista pedagògic, hem consultat amb professionals dels diferents cicles, la qual cosa ens ha confirmat que els/ as alumnes/as puguen afermar els seus coneixements realitzant activitats relacionades amb la història, els seus costums, el seu dia a dia. Sempre perduren més els coneixements adquirits amb la vivència i l'experiència.

Adaptarem els textos de les visites i l'execució dels tallers a les edats dels alumnes que participen a cada moment.

Per a la realització dels tallers, els alumnes estaran en tot moment sota la nostra supervisió i comptaran amb la nostra ajuda. A més, els facilitarem tant els materials, la mostra de l'activitat i els explicarem el seu desenvolupament i evolució fins als nostres dies.

Prèviament, el professorat podrà consultar les activitats que hem dut a terme amb altres grups i les activitats que hem realitzat en el nostre araturistic.wordpress.com.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Llíria, Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

11. AVALUACIÓ

- **Avaluació dels resultats:**

Des de la nostra experiència i després d'haver realitzat diversos tallers amb alumnes de primària i secundària, és molt gratificant poder observar com els alumnes descobreixen la història i poden portar-se un trosset d'aquesta experiència amb ells mateixos.

A poc a poc, hem anat ampliant l'oferta dels tallers, hem anat introduint noves modalitats segons les edats dels alumnes.

VALORACIÓ DE L'ACTIVITAT							
	SI	NO	5	4	3	2	1
Què t'ha semblat la visita							
Monitors							
Taller							
Destreses							
Ha sigut interessant							
Repetiria l'activitat							
Recomanaria l'experiència							

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria,
Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

12. CONCLUSIÓ

A través del nostre projecte pensem que podem aportar al municipi una gran afluència de visitants de diferents edats, que a més de divulgar i donar a conèixer el nostre patrimoni, aportarien una petita font d'ingressos per mitjà de les entrades als monuments i que podrien ser al seu torn emissaris de nostra hereteu.

Des d'ARA TURÍSTIC esperem que les autoritats autonòmiques i locals col·laboren en el nostre projecte, ja que contribuïm a la difusió de Lliria, el seu patrimoni i a la dinamització del comerç local.

També que se'ns facilite l'accés als monuments, previ pagament de les entrades als mateixos per part de ARA TURÍSTIC.

ARA Turístic CV-m1678-V

C/ Sant Joan de Mata, 42. -46160- Lliria,
Valencia

E-mail: araturistic@yahoo.es

Teléfono: 96.111.11.15.

